

curatorem iudicium accipiant, nec actio de dolo aut iniuriarum⁵ in eos detur: licet enim verbis edicti non habeantur infamiae ita condemnati, re tamen ipsa et opinione hominum non effugiunt infamiae notam. — § 1. Interdictum⁶ quoque unde vi non est adversus eos reddendum.

5. MARCELLUS, lib. singul. Responsorum.

Titius puerum emit, quem post multos annos venire iussit: postea exoratus, accepto ab eo pretio, eum manumisit: quaero, an eum filius et heres manumissoris ut ingratus accusare possit? Respondit posse, si nihil aliud esset impedimento: nam plurimum⁷ interesse, a suo servo quis, vel etiam ab amico ejus, acceptis nummis dederit libertatem; an ab eo servo, qui, cum esset alienus, in fidem ejus devenit; etenim ille, etiam si non gratuitum, beneficium tamen praestitit: iste nihil amplius, quam operam suam accommodare videri potest.

4. MARCIANUS, lib. 2 publicorum Iudiciorum.

Per procuratorem⁸ ingratus libertum posse argui, divus Severus et Antoninus rescripserunt.

5. ULPIANUS, lib. 10, ad Edictum.

Patens, patronus, liberive⁹ aut parentes patroni, patronave, neque si ob negotium faciendum vel non faciendum pecuniam accepisse dicerentur, in factum actione¹⁰ tenentur. — § 1. Sed nec famosae actiones adversus eos dantur: nec haec quidem, quae doli¹¹ vel fraudis habent mentionem;

6. PAULUS, [lib. 11, ad Edictum].

Nec servi corrupti agetur;

7. ULPIANUS, lib. 10, ad Edictum.

Licet famosae non sint. — § 1. Et, in quantum¹² facere possunt, damnantur. — § 2. Nec exceptiones¹³ doli [patiuntur], vel vis¹⁴ metusve causa: vel interdictum¹⁵ unde vi, vel quod vi, patiuntur. — § 3. Nec¹⁶ deferentes iusjurandum de calumnia jurant. — § 4. Nec non et si ventris nomine in possessionem calumniae causa missa dicatur patrona, libertus hoc dicens non audietur: quia de calumnia patroni queri non debet; his enim personis etiam in caeteris partibus edicti honor habebitur. — § 5. Honor autem his personis habebitur ipsis: non¹⁷ etiam interventoribus eorum: et, si forte ipsi pro aliis interveniant, honor habebitur.

8. PAULUS, [lib. 10, ad Edictum].

Heres liberti¹⁸ omnia iura integra extranei hominis adversus patronum defuncti habet.

9. ULPIANUS, [lib. 66, ad Edictum].

Liberto et filio semper honesta et sancta persona patris ac patroni videri debet.

10. TRYPHONINUS, [lib. 17 Disputationum].

Nullum jus libertatis causa impositorum habet in emancipato filio: quia nihil imponi liberis solet; nec quisquam dixit, iurejurando obligari filium patri manumissori, ut libertum patrono: nam pietatem liberi parentibus non¹⁹ operas debent.

11. PAPINIUS, [lib. 13 Responsorum].

Liberta ingrata non est, quod²⁰ arte sua contra patronae voluntatem ulitur.

LIBER TRIGESIMUSOCTAVUS.

TIT. I.

DE OPERIS LIBERTORUM.

1. PAULUS, lib. singul. de variis Lectionibus.

Operae sunt diurnum officium.

5. L. 7, § 3, l. 11, § 7, infr. de iur. — 6. L. 7, § 2, infr. h. t.; l. 1, § 45, infr. de vi et vi armat. — 7. L. 1, § 1, de bono lib. — 8. L. 35, § 1, infr. de procur. — 9. L. 5, § 20, infr. de agnos. et alibi, lib. — 10. L. 11, in fin. supr. de dolo malo. — 11. d. l. 21, § 1; l. 10, § 22, supr. de in ius vocando; l. 4, § 16, infr. de doli mali et met. except. — 12. L. 16, in fin.; l. 17, infr. de re iudic. — 13. L. 4, § 16, infr. de doli mali et met. except. — 14. d. l. 4, in fin. — 15. L. 2, in fin. supr. h. t.; l. 1, § 45, infr. de vi et vi armat. — 16. L. 16, supr. de iur. et obi. l. 34, § 4, supr. eod. — 17. L. 10, in fin. supr. de in ius vocand. — 18. L. 4, § 16, infr. de doli mali et met. except. — 19. L. 4, supr. si a parente quis

2. ULPIANUS, [lib. 38, ad Edictum].

Hoc edictum praetor² proponit coartandae persecutionis libertatis causa impositorum: animadvertit enim [rem istam], libertatis causa impositorum praestationem ultra excrevisse, ut premeret atque oneraret libertinas personas. — § 1. Initio igitur praetor pollicetur se iudicium operarum daturum in libertos et libertas.

3. POMPONIUS, lib. 4, ad Sabinum.

Operas stipulatus, ante peractum diem operam ejus diei petere non potest. — § 1. Nec pars³ operae per horas solvi potest: quia id est officii diurni; itaque nec ei liberto, qui sex⁴ horis duntaxat antemeridianis praesto fuisset, liberatio ejus diei contingit.

4. Idem, lib. 4, ad Sabinum.

A duobus manumissis, utrique operas promiserat: altero ex his mortuo, nihil est, quare non filio⁵ ejus, quamvis superstiti altero, operarum detur petitio; nec hoc quicquam commune habet cum hereditate, aut bonorum possessione; perinde enim operae a libertis ac pecunia credita petitur. Haec ita Aristoteles scripsit, cuius sententiam puto veram; nam etiam praeteritarum operarum actionem dari heredi extraneo sine metu exceptionis placet: dabitur igitur et vivo altero patrono.

5. ULPIANUS, lib. 15, ad Sabinum.

Si quis operas sit stipulatus sibi liberisque suis, etiam ad postumos pervenit stipulatio.

6. Idem, lib. 26, ad Sabinum.

Fabriles operae, caeteraque, quae quasi⁶ in pecuniae praestatione consistunt, ad heredem transeunt: officiales vero non transeunt.

7. Idem, [lib. 28, ad Sabinum].

Ut iurisjurandi⁷ obligatio contrahatur, libertum⁸ esse oportet qui juret, et libertatis causa jurare. — § 1. Plane queritur, si quis libertus suo legaverit, si filio suo juraverit se decem operarum nomine praestaturum: an obligetur jurando? et Celsus Jubeat obligari eum ait, parvi que referre, quam ob causam de operis libertus juraverit: et ego Celso adhaerisco. — § 2. Jurare autem debet post manumissionem, ut obligetur: et, sive statim sive post tempus juraverit, obligatur. — § 3. Jurare autem debet, operas, donum, munus se praestaturum: operas qualescunque, quae modo probe jure licito imponuntur. — § 4. Rescriptum est a divo Hadriano, et deinceps, cessare operarum persecutionem adversus eum, qui ex⁹ causa fideicommissi ad libertatem perductus est. — § 5. Dabitur¹⁰ et in impuberem, cum adoleverit, operarum actio: sed interdum, et quando impubes est; nam hujus quoque est ministerium, si forte vel librarius, vel nomenclator, vel calculator sit, vel histrio, vel alterius voluptatis artifex. — § 6. Si liberi patroni ex inaequalibus partibus essent instituti, utrum pro parte dimidia, an pro hereditariis habeant operarum actionem? Et puto verius, liberos pro aequalibus habituros actionem. — § 7. Parvi autem refert, in potestate fuerint liberi, an vero emancipati. — § 8. Sed si in adoptionem datum, heredem scripserit patronus, magis est, ut operae ei debeantur. — § 9. Nec patronae liberi summoventur ab operarum petitione.

8. POMPONIUS, [lib. 8, ad Sabinum].

Si quando duobus patronis juraverit libertus operas se daturum, Laeoni placet, et deberi, et peti posse partem¹¹ operae: cum semper pariter¹² operas, quae jam dari non possit, petatur; quod contingit, si vel ipsi patronis juret¹³ vel promittatur, vel communi eorum servo: vel complures heredes uni patrono existant. — § 1. Pro libertis jurante fidei-jubere¹⁴ quemvis posse placet.

9. ULPIANUS, [lib. 34, ad Sabinum].

Operae in rerum natura non sunt. — § 1. Sed officiales quidem futurae nec cuiquam alii deberi possunt, quam patrono, cum proprietatis earum et in edentis persona, et in ejus, cui eduntur, constitit. Fabriles autem aliaeque ejus generis sunt, ut a quocunque cuicumque solvi possint. Sane enim, si in¹⁵ officio¹⁶ sint, jubente patrono et alii edi possunt.

10. POMPONIUS, [lib. 15, ad Sabinum].

Servus patroni a liberto male¹⁷ ita stipulatur, operas mihi dare spondes? Haec patrono dari stipulandum est. — § 1. Libertus operarum manum. — 20. L. 1, l. 18, supr. tit. prox.; l. 45, infr. tit. prox.

1. L. 1, l. 1, l. 18, supr. tit. prox.; l. 45, infr. tit. prox. — 2. L. 1, § 1, infr. h. t. — 3. L. 15, § 1, infr. h. t. — 4. L. 2, in fin. supr. de man. legat. — 5. L. 22, § 1, infr. h. t. — 6. L. 4, vers. perinde supr. eod. — 7. L. 15, in pr. infr. de acceptil.; vide l. 56, in pr. infr. de fidejuss. — 8. § 2, in pr. h. t. ult. in fin. pr. infr. de liberat. caus. — 9. L. 29, infr. tit. prox. — 10. L. ult. in fin. h. t. ult. in fin. pr. infr. de liberat. caus. — 11. L. 4, supr. h. t. — 12. L. 15, § 2, infr. eod. — 13. L. 1, C. eod. — 14. L. 44, infr. eod. — 15. L. 26, § 2, in fin. supr. de conduct. iudic. — 16. L. 33, infr. de stipulat. servor.

nomine ita jurando, Patrono aut Lucio Titio, solvere Lucio Titio non potest, ut a patrono liberetur.

11. JULIANUS, [lib. 22 Digestorum].

Nihil autem interest¹⁷, extraneus sit Lucius Titius, an filius:

12. POMPONIUS, [lib. 15, ad Sabinum].

Quia aliae operae erunt, quae Lucio Titio dantur. Sed si libertatis causa pecuniam promittat libertus egenti patrono, aut Titio, omnimodo adiectio Titii valet.

13. ULPIANUS, [lib. 38, ad Edictum].

Si quis hac lege emptus sit, ut¹⁸ manumittatur, et ex constitutione divi Marci pervenerit ad libertatem, operae ei impositae nullum effectum¹⁹ habebunt. — § 1. Sed nec cui bona addicta sunt ex constitutione D. Marci libertatum conservandarum causa²⁰, poterit operas petere, neque ab his, qui directas, neque ab his, qui fideicommissarias acceperunt: quamvis fideicommissarias [libertates] qui acceperunt: ipsius liberti efficiantur; non enim sic fiunt liberti, ut sunt proprii, quos nulla necessitate cogente manumisimus. — § 2. Iudicium de operis tunc locum habet, cum operae praeterierint²¹: praeterite autem non possunt, antequam incipiant cadere: et incipiunt, posteaquam fuerint indictae. — § 3. Etiam si uxorem habeat libertus, non prohibetur patronus operas exigere. — § 4. Si impubes sit patronus, voluntate ejus non videtur liberta nupta: nisi tutoris auctoritas voluntati accesserit. — § 5. Rati quoque habitio patrono obest in nuptiis libertae.

14. TERENTIUS [CLEMENS, lib. 8, ad legem Juliam et Papiam].

Plane, cum desiderit nupta esse, operas peti posse, omnes [fere] consentiunt.

15. ULPIANUS, [lib. 38, ad Edictum].

Libertus, qui post indictionem operarum valetudine²² impeditur, quo minus praestet operas, non tenetur: nec enim potest videri per eum stare, quo minus operas praestet. — § 1. Neque promitti, neque solvi, nec deberi, nec peti²³ parte poterit opera. Ideo Papinianus subjicit: Si non una, sed plures operae sint, et plures heredes existant patrono, qui operas stipulatus est: verum est obligationem operarum numero²⁴ dividi. Denique Celsus lib. 42 scribit, si communis libertus patronis duobus operas mille daturum se juraverit, aut communi eorum servo promiserit: quingenas potius deberi, quam singularum operarum dimidias.

16. PAULUS, [lib. 40, ad Edictum].

Ejus artificii, quod post manumissionem didicerit libertus, operas debet praestare: si haec sint, quae quandoque honeste²⁵ et sine periculo vitae praestantur; nec semper haec, quae manumissionis tempore praestari debuissent; sed si turpes operas postea exercere coeperit, praestare debet eas, quas manumissionis tempore praestabat. — § 1. Tales²⁶ patrono operae dantur, quales ex aetate, dignitate, valetudine, necessitate, proposito, caeterisque ejus generis, in utraque persona aestimari debent.

17. Idem, [lib. singul. de Jure patronatus].

Nec audiendus est patronus, si poscit operas, quas vel aetas recusat, vel infirmitas corporis non patitur, vel quibus institutum vel propositum vitae minuitur.

18. Idem, [lib. 40, ad Edictum].

Suo victu²⁷ vestituque operas praestare debere libertum, Sabinus ad Edictum praetoris urbani lib. 8 scribit. Quod si alere se non possit, praestanda ei a patrono alimenta.

19. GAIVS, [lib. 14, ad Edictum provinciale].

Aut certe ita exigenda sunt ab eo operae, ut his quoque diebus, quibus operas edat, satis²⁸ tempus ad quaestum faciendum, unde alii possit, habeat:

20. PAULUS, [lib. 40, ad Edictum].

Quod nisi fiat, praetorem ipsam patrono denegaturum operarum praestationem: idque est verum, quia unusquisque, quod spondidit, suo impendio dare debet, quamdiu id, quod debet, in rerum natura est. — § 1. Ex provincia libertum Romam venire debere ad reddendas operas, Proculus ait: sed qui dies interea cesserint, dum Romam venit, patrono perire; dummodo patronus, tanquam vir bonus, et diligens paterfamilias Romae moraretur, vel in provinciam proficiscatur: caeterum si vagari per orbem

17. L. 56, § 2, infr. de verb. oblig. — 18. L. 1, C. h. t. — 19. Arg. l. 50, in fin. pr. infr. qui et a quibus manum. — 20. Inst. de eo, cui libert. caus. bona addicuntur: fac. L. ult. C. de testam. manumis. — 21. L. 5, in pr. l. 8, in pr. supr.; l. 24, infr. h. t. — 22. L. 25, § 1; l. 34, infr. eod.; l. 3, in pr. supr. de SC. Silian. — 23. L. 3, § 1, supr. h. t. — 24. L. 24, § 1, infr. de verb. oblig. — 25. L. 7, § 3, supr.; l. 38, in pr. infr. h. t. — 26. L. 46, in pr.; l. 36, l. 50, infr. eod. — 27. Immo vide l. 21, l. 33, l. pen. § 1, infr. eod. — 28. d. l. pen. § 1.

terrarum velit, non esse injungendam necessitatem liberti, ubique eum sequi.

21. JAVOLENUS, [lib. 6, ex Cassio].

Operae enim loco edi debent, ubi patronus moratur, sumptu scilicet, et vectura patroni²⁹.

22. GAIVS, [lib. 14, ad Edictum provinciale].

Cum patronus operas stipulatus sit, tunc scilicet committitur stipulatio, cum³⁰ poposcerit, nec libertus praestiterit; nec interest, adjecta sint haec verba, cum poposcerit, an non sint adjecta: aliud enim est de operis, aliud de caeteris rebus: cum enim operarum editio nihil aliud sit, quam officii praestatio, absurdum est credere, alio die deberi officium, quam quo is vellet, cui praestandum est. — § 1. Cum libertus promiserit patrono operas se daturum, neque adjecerit, liberisque ejus: constat, liberis³¹ ejus ita demum deberi, si patri heredes extiterint. Heredes tamen exitisse liberos parenti ita demum prodesse ad operarum petitionem, Juliano placet, si non³² per alium heredes extiterunt. Itaque si quis exheredato emancipato filio, servum ejus heredem instituerit, et per eum servum heredes extiterit filius: repelli eum ab operarum petitione debere, perinde ac repelleretur patronus, qui operas non³³ imposuisset, vel quas imposuit, revendidisset. — § 2. In omnibus operis praecipue observandum est, ut temporis³⁴ spatia, quae ad curam corporis necessaria sunt, liberti relinquantur.

23. JULIANUS, lib. 22 Digestorum.

Haec operae, quas libertus promisit, multum distant a fabrilibus vel pictoris operis: denique si libertus faber aut pictor fuerit, quamdiu³⁵ id artificium exercebit, has operas patrono praestare cogitur: quare sicut fabriles operas quis potest sibi aut Titio stipulari, ita patronus a liberto operas sibi aut Sempronio recte stipulatur: et libertus obligatione solvetur, si tales operas extraneo dederit, quales patrono praestando liberaretur. — § 1. Si patroni plures consulto in diversas regiones discesserint, et libertus simul operas indixerit, potest dici diem operarum cadere, sed libertum non obligari: quia non per eum, sed per patronos staret, quo minus operae dentur. Sicut accidit, cum³⁶ aegrotanti liberti operae indiciuntur. Quod si diversarum civitatum patroni sint, et in sua quisque moretur: consentire debent in operis ab eo accipiendis: durum alioquin est, eum qui se liberare potest decem diebus operando, simul operis indictis, si in accipiendis non consentiant, compelli ad praestandam alteri quique operarum aestimationem.

24. Idem, [lib. 82 Digestorum].

Quotiens certa species operarum in stipulationem deducitur; veluti pictoriae, fabriles: peti quidem non possunt, nisi praeterita³⁷; quia etsi non verbis, at re ipsa inest obligationi tractus temporis: sicuti, cum³⁸ Ephesi dari stipulemur, dies continetur. Et ideo inutilis³⁹ est haec stipulatio, operas tuas pictorias centum hodie dare spondes? Cedunt tamen operae ex die interpositae stipulationis; sed operae, quas patronus a liberto postulat, confestim non cedunt: quia id agi inter eos videtur, ne⁴⁰ ante cederent, quam indictae fuissent: scilicet quia ex commodo patroni libertus operas edere debet: quod in fabro vel pictore dici non convenit.

25. Idem, [lib. 68 Digestorum].

Patronus, qui operas liberti sui locat, non statim intellegendus est mercedem ab eo capere, sed hoc ex genere operarum, ex persona patroni, atque liberti colligi debet. — § 1. Nam si quis pantominum vel archimimum libertum habeat, et ejus medicis patrimonii sit, ut non aliter operis ejus uti possit, quam locaverit eas: exigere magis operas, quam mercedem capere existimandus est. — § 2. Item plerumque medici servos ejusdem artis libertos perducunt, quorum operis perpetuo uti non aliter possunt, quam ut eas locent. Ea et in caeteris artificibus dici possunt. — § 3. Sed qui operis liberti sui uti potest, et locando pretium earum consequi mallet, is existimandus est mercedem ex operis liberti sui capere. — § 4. Nonnunquam autem, ipsis libertis postulantis, patroni operas locant: quo facto, pretium magis operarum, quam mercedem capere existimandi sunt.

26. ALFENUS VARUS, lib. 7 Digestorum.

Medicus libertus, quod putaret, si liberti sui medicinam non facerent, multo plures imperantes sibi habiturum: postulabat, ut sequerentur se,

29. Immo vide l. 18, supr. eod. — 30. L. 24, in fin. infr. eod. — 31. L. 5, supr.; l. 29, infr. eod. — 32. L. 70, in pr. infr. de verb. sign. — 33. L. 31, infr. h. t. — 34. L. 50, in fin. infr. eod. — 35. L. 38, § 1, infr. eod. — 36. L. 15, in pr. supr. eod. — 37. L. 13, § 2, supr.; l. 6, in pr. C. eod. — 38. L. 2, § 6, supr. de eo, quod certo loco. — 39. Adde l. 141, § 4, infr. de verb. oblig. — 40. L. 22, in pr. supr. h. t.; l. 75, in fin. pr. infr. de verb. oblig.

neque opus facerent, id jus est, necne? Respondit, jus⁴¹ esse: dummodo liberales⁴² operas ab eis exigeret, hoc est, ut adquiescere⁴³ eos meridiano tempore, et valedudinis et honestatis suae rationem habere sineret. — § 1. Item rogavi, si eas operas liberti dare nollent, quanti oporteret estimari⁴⁴? Respondit, quantum ex illorum operis fructus, non quantum ex incommodo dando illis, si prohiberet eos medicinam facere, commodi patronus consecutus esset.

27. JULIANUS, lib. 1, ex Minicio.

Si libertus artem pantomimi exerceat, verum est, debere eum non solum ipsi patrono, sed etiam amicorum ludis gratuitam operam præbere: sicut eum quoque libertum, qui medicinam exercet, verum est, voluntate patroni curaturum gratis amicos ejus: neque enim oportet patronum, ut operis liberti sui utatur, aut ludos semper facere aut ægotare.

28. PAULUS, lib. singul. de jure Patronatus.

Si duorum pluriumve communis liberta, unius patroni voluntate nuperit: alteri patrono jus operarum manet.

29. ULPIANUS, lib. 64, ad Edictum.

Si operarum judicio actum fuerit cum liberto, et patronus decesserit: convenit translationem heredi extraneo non esse dandam; filio autem, et si heres non extat, etsi lis contestata non fuerat, tamen omnimodo competit, nisi⁴⁵ exheredatus sit.

30. CELSUS, lib. 12 Digestorum.

Si libertus ita juraverit, dare se quot operas patronus arbitratus sit: non aliter ratum fore arbitrium patroni, quam si æquum arbitratus sit. Et fere ea mens est personam arbitrio substituentium, ut, quia sperent operam recte arbitraturum, id faciant: non quia vel inmodice obligari velint. — § 1. In libertam, quæ voluntate patroni nupsit, præteritarum ante nuptias operarum actio datur.

31. MODESTINUS, lib. 1 Regularum.

Operis non⁴⁶ impositis manumissus, etiam si ex sua voluntate aliquo⁴⁷ tempore præstitit, compelli ad præstandas, quas non promisit, non⁴⁸ potest.

32. Idem, [lib. 6 Pandectarum].

[Is], qui onerandus⁴⁹ libertatis causa pecuniam patrono repromiserit, non tenetur: vel patronus, si pecuniam egerit, bonorum possessionem contra tabulas ejus non potest petere.

33. JAVOLENUS, [lib. 6, ex Cassio].

Imponi operæ ita, ut ipse libertus se alat, non⁵⁰ possunt.

34. POMPONIUS, [lib. 22, ad Quintum Mucium].

Interdum et diminutionem, et augmentum, et mutationem recipere obligationes operarum sciendum est. Nam dum⁵¹ languet libertus, a patrono operæ, quæ jam cedere coeperunt, pereunt. Sed si liberta, quæ operas promisit, ad eam dignitatem perveniat, ut inconveniens sit præstare patrono operas: ipso jure hæc intercedunt.

35. PAULUS, [lib. 2, ad legem Juliam et Papiam].

Liberta major quinquaginta annis operas præstare patrono non cogitur.

36. ULPIANUS, [lib. 11, ad legem Juliam et Papiam].

Labeo ait, libertatis causa societatem⁵² inter libertum et patronum factam, ipso jure nihil valere, palam esse.

37. PAULUS, [lib. 2, ad legem Juliam et Papiam].

Qui libertinus duos⁵³ pluresve a se genitos, natusve, in sua potestate habebit, præter eum, qui artem ludicram fecerit, quæve operas suas, ut cum bestiis pugnaret, locaverit: ne quis eorum operas, doni, muneris, aliudve quicquam libertatis causa patrono, patronæ, liberisve eorum, de quibus juraverit vel promiserit, obligatusve erit, dare, facere, præstare debeto: et si non eodem tempore duo in potestate habuerit, vel unum quinquennem, liberabitur operarum obligatione. — § 1. Amissi antea liberi ad eas operas, quæ postea imponuntur, prosunt, ut Julianus ait. — § 2. Sed et si uno amisso obliget se, deinde alter nascatur: multo magis Pomponius ait amissum huic jungi, uti liberetur. — § 3. Nihil autem interest, utrum ipsi promittat patrono, an eis, qui in potestate ejus sint. — § 4. Sed si creditor suo libertum patronus dele-

41. Immo vide L. 2, supr. de jure patron. — 42. L. 16, in fin. supr. h. t. — 43. L. 50, in fin. infr. eod. — 44. L. 39, in fin. infr. eod. — 45. L. 22, § 2, supr. eod. — 46. d. L. 22, § 1, in fin. — 47. L. 18, C. de pactis; L. 7, C. de usur. — 48. Vide tamen L. 6, supr. de usur. — 49. L. 1, § 2, infr. quar. rer. actio. — 50. Immo vide L. 13, supr. h. t. — 51. L. 15, supr. eod. — 52. L. 1, § 7, infr. quar. rer. actio. — 53. L. 6, in fin. C. h. t. — 34. L. 16, in pr. supr.

gaverit, non potest idem dici: solutionis enim vicem continet hæc delegatio. Potest tamen dici, si in id, quod patrono promisit, alii postea delegatus sit: posse eum liberari ex hac lege; nam verum est, patrono eum expromississe, quamvis patrono nunc non debeat; quod si ab initio delegante patrono libertus promiserit, non liberari eum. — § 5. Non solum futurarum, sed etiam præteritarum operarum liberatio fit. — § 6. Julianus: Etiam si jam petita sunt operæ, liberis sublatis absolutionem faciendam; sed si jam operarum nomine condemnatus est, non potest liberti: quoniam jam pecuniam debere cepit. — § 7. Posthumus liberti heredes patris sui non liberat, quod proficisci liberatio a liberto debet, nec quisquam post mortem liberari intellegi potest; ex lege autem nati liberi prosunt. — § 8. Etiam si in persona liberti collata liberatio est: fidejussores quoque liberabuntur ex sententia legis. Quod si libertus expromissorem quoque dederit, nihil hoc caput ei proderit.

38. CALLISTRATUS, [lib. 3 Edicti monitorii].

Hæc demum impositæ operæ intelliguntur, quæ sine turpitudine⁵⁴ præstari possunt, et sine periculo vitæ; nec enim, si meretrix manumissa fuerit, easdem operas patrono præstare debet; quamvis adhuc corpore questum faciat: nec arenarius manumissus tales operas; quia ista sine periculo vitæ præstari non possunt. — § 1. Si tamen libertus artificium exerceat⁵⁵, ejus quoque operas patrono præstare debet, et si post manumissionem id didicerit: quod si artificium exercere desierit, tales operas edere debet, quæ non contra dignitatem ejus fuerint; veluti ut⁵⁶ cum patrono moretur, peregre proficiscatur, negotium ejus exerceat.

39. PAULUS, [lib. 7, ad Plautium].

Si ita stipulatio a patrono facta sit, Si decem dierum operas non dederis, viginti nummos dare spondes? videndum est, an nec viginti actio danda sit, quasi onerandus⁵⁷ libertatis gratia promissi sint; nec operarum, quæ promissæ non sint: an vero operæ duntaxat promissæ fingi debeant, ne patronus omnimodo excludatur? et hoc prætor quoque sentit, operas duntaxat promissas. — § 1. Sequens illa questio est, an libertus impetrare debeat, ne majoris summae, quam viginti condemnatur? quia videtur quodammodo patronus tanti⁵⁸ operas aestimasse, ideoque ipse non deberet egredi taxationem viginti. Sed iniquum est, nec oportet liberto hoc indulgere: quia non debet ex parte obligationem comprobare, ex parte tanquam de iniqua queri.

40. PAPINIUS, [lib. 20 Questionum].

Si bona patroni venierint, operarum, quæ post venditionem præterierint, actio patrono dabitur; et si alere se possit, ante venditionem præteritarum non dabitur: quoniam⁵⁹ ex ante gesto agit.

41. Idem, [lib. 8 Responsorum].

Libertus, qui operarum obligatione dimissus est, atque ita liberam testamenti factionem adsecutus est, nihilominus obsequi verecundia tenetur. Alimentorum diversa causa est: cum inopia patroni per invidiam libertum convenit.

42. Idem, lib. 9 Responsorum.

Cerdonem servum meum manumitti volo, ita ut operas heredi promittat: non cogitur manumissus promittere; sed et si promiserit, in eum actio non⁶⁰ dabitur: nam juri publico⁶¹ derogare non potuit, qui fidei commissariam libertatem dedit.

43. Idem, lib. 19 Responsorum.

Operis obligatus, militiae nomen sine injuria patroni dabit.

44. SCAEVOLE, lib. 4 Questionum.

Si libertus moram⁶² in operis fecerit, fidejussor tenetur: mora fidejussoris nulla est: [at] in homine debito fidejussor etiam ex sua mora in obligatione retinetur.

45. Idem, lib. 2 Responsorum.

Libertus⁶³ negotiatoris vestiarii an eandem negotiationem in eadem civitate et eodem loco invito patrono exercere possit? Respondit, nihil proponi, cur non possit, si nullam læsionem ex hoc sentiat patronus.

46. VALENS, lib. 3 Fideicommissorum.

Liberta si in concubitu patroni esset, perinde⁶⁴ ac si nupta eidem esset, operarum petitionem in eam dari non oportere, constat.

54. L. 23, in pr. supr. eod. — 55. L. 20, § 1, supr. eod.; vide tamen L. 12, C. cogit. — 57. L. 52, supr. eod. — 58. L. 26, in fin. supr. eod. — 59. L. 4, infr. de curat. bon. dand. — 60. Vide tamen L. 47, in fin. infr. h. t. — 61. Adde L. 15, § 1, supr. ad leg. Falcid. — 62. L. 8, in fin. supr. h. t.; L. 89, infr. de verb. oblig. — 63. L. 3, L. 15, supr. de jure patron. — 64. L. 8, C. h. t.

47. Idem, lib. 6 Fideicommissorum.

Campanus scribit, non debere prætorem pati, domum, munus, operas imponi ei, qui ex fideicommissi causa manumittatur: sed si⁶⁵, cum sciret posse se id recusare, obligari se passus sit, non⁶⁶ inhibendam operarum petitionem, quia donasse⁶⁷ videtur.

48. HERMOGENIANUS, lib. 2 juris Epitomarum.

Sicut patronus, ita etiam patroni filius, et nepos, et pronepos, qui libertæ nuptiis⁶⁸ consensit, operarum exactionem amittit: nam hæc, cujus matrimonio consensit, in officio mariti esse debet. — § 1. Si autem nuptiæ, quibus patronus consensit, nullas habeant vires: operas exigere patronus non prohibetur. — § 2. Patronæ, item filia, et nepti, et pronepti patroni, quæ libertæ nuptiis consensit, operarum exactio non denegatur: quia his nec ab ea, quæ nupta est, indecore præstantur.

49. GAIUS, [lib. singul. de Casibus].

Duorum libertus potest aliquo casu singulis diversas operas uno tempore in solidum edere: veluti si librarius sit, et alii patrono librorum scribendorum operas edat, alter vero peregre cum suis proficiscens operas custodiæ domus ei indixerit: nihil enim vetat, dum custodit domum, libros scribere; hoc ita Neratius libris Membranarum scripsit.

50. NERATIUS, lib. 1 Responsorum.

Operarum editionem pendere ex⁶⁹ aestimatione edentis: nam dignitati, facultatibus, consuetudini, artificio ejus convenientes edendas. — § 1. Non solum autem libertum, sed etiam alium quemlibet operas edentem, alendum, aut satis⁷⁰ temporis ad questum alimentorum relinquendam: et in omnibus tempora⁷¹ ad curam corporis necessariam relinquenda.

51. PAULUS, [lib. 2 Manualium].

Interdum operarum manet petitio, etiamsi jus patroni non sit: ut evenit in fratribus ejus, cui assignatus est libertus; aut nepote alterius patroni, extante⁷² alterius patroni filio.

TIT. II.

DE BONIS¹ LIBERTORUM.

1. ULPIANUS, [lib. 42, ad Edictum].

Hoc edictum a prætore propositum est honoris, quem liberti patronis habere debent, moderandi gratia. Namque (ut Servius scribit) antea soliti fuerunt a libertis durissimas² res exigere, scilicet ad remunerandum tam grande³ beneficium, quod in libertos confertur, cum ex servitute ad civitatem romanam perducuntur. — § 1. Et quidem prius prætor Rutilius edixit, se amplius non daturum patrono, quam operarum⁴ et societatis⁵ actionem: videlicet, si hoc pepigisset, ut nisi ei obsequium præstaret libertus, in societatem admitteretur patronus. — § 2. Posteriores prætores certæ⁶ partis bonorum possessionem pollicebantur; videlicet enim imago societatis induxit ejusdem partis præstationem: ut quod vivus solebat societatis nomine præstare, id post mortem præstaret.

2. POMPONIUS, [lib. 4, ad Sabinum].

Si patronus a liberto præteritus, bonorum possessionem petere poterit contra tabulas, et antequam peteret, decesserit, vel dies ei bonorum possessionis agnoscendæ præterierit: liberi⁷ ejus, vel alterius patroni petere poterunt ex illa parte edicti, qua primis non petentibus aut etiam nolentibus ad se pertinere, sequentibus datur, atque si priores ex eo numero non essent. — § 1. Sed si patronus heres institutus, vivo liberto decessisset superstitibus liberis: questum est, an illi contra tabulas testamenti bonorum possessionem petere possint? Et eo decursum est, ut mortis tempus, quo defertur bonorum possessio, spectari debeat, an patronus non sit: ut si sit, ex prima parte edicti liberi ejus bonorum possessionem petere non possint. — § 2. Si filius emancipatus nepotem in potestate avi reliquisset, bonorum possessionem partis dimidiæ dandam ei filio intestati liberti, quamvis jure ipso legitima hereditas ad ne-

65. L. 29, in pr. infr. tit. prox. — 66. Immo vide L. 42, supr. h. t. — 67. L. 29, in pr. infr. de donat. — 68. L. 21, § 1, C. h. t.; L. 2, C. de obsequ. — 69. L. 16, in fin. supr. h. t. — 70. L. 19, supr. eod. — 71. L. 22, in fin.; L. 26, in pr. supr. eod. — 72. L. 25, § 1, infr. tit. prox.

Tit. II. — 1. Lib. 6, § 4; Lib. 3, Inst. 8. — 2. L. 2, in pr. supr. tit. prox. — 3. L. 176, in fin. infr. de reg. jur. — 4. L. 2, in fin. supr. tit. prox. — 5. Immo vide L. 56, supr. d. t. — 6. § 1, § 5, circa med. Inst. de success. libert. — 7. d. § 5, circa fin. — 8. L. 5, in fin. infr. de jure aureor. annul. — 9. L. 2, circa fin. infr. de natalib. restit. — 10. L. 45, in pr. supr. de ritu nupt. — 11. Arg. L. 1, § 8, infr. si is qui testam. — 12. L. 1, § 4, supr. si a partente quis

potem pertineat: qua et contra tabulas ejus liberti et filio potius bonorum possessio partis debita daretur.

3. ULPIANUS, lib. 40[1], ad Edictum.

Etiam si jus anulorum⁸ consecutus sit libertus a principe, adversus hujus tabulas venit patronus, ut multis rescriptis continetur: hic enim vivit quasi ingenuus, moritur quasi libertus. — § 1. Plane, si natalibus⁹ redditus sit, cessat contra tabulas bonorum possessio. — § 2. Idem et si a principe liberam testamenti factionem impetravit. — § 3. Sed si hac lege emit quis, ut¹⁰ manumittat: ad hanc partem edicti pertinebit. — § 4. Si quis nummos accepit, ut manumitteret, non habet contra tabulas bonorum possessionem. — § 5. Ut patronus contra tabulas bonorum possessionem accipere possit, oportet hereditatem aditam esse, aut bonorum possessionem petitam: sufficit autem vel unum¹¹ ex heredibus adisse hereditatem, bonorumve possessionem petisse. — § 6. Patronus contra ea bona liberti omnino non admittitur, quæ in castris¹² sunt quæ sita. — § 7. Si deportatus patronus restitutus¹³ sit, liberti contra tabulas bonorum possessionem accipere potest. Idemque et in liberto deportato et restituito dicendum est. — § 8. Si quis filiusfamilias servum de¹⁴ castrensi peculio manumiserit, ex constitutione D. Hadriani patronus est, admittique poterit ad contra tabulas bonorum possessionem, ut patronus. — § 9. Si capitis¹⁵ libertum accusaverit is, cui assignatus est, non potest is petere contra tabulas bonorum possessionem, fratribusque suis non obstat; sed hi contra tabulas bonorum possessionem petent, quemadmodum peterent, si ex altero filio nepotes essent: libertus enim, qui alteri ex filiis assignatur, non desinit alterius filii libertus esse; amplius dicendum est, etiamsi omiserit frater bonorum possessionem, alter frater, cui assignatus, non potest succedere, et contra tabulas bonorum possessionem petere. — § 10. Totiens ad bonorum possessionem contra tabulas invitatur patronus, quotiens¹⁶ non est heres ex debita portione institutus. — § 11. Si patronus sub conditione sit institutus, eaque conditio vivo testatore exiit: contra tabulas bonorum possessionem accipere non potest. — § 12. Quid ergo, si mortis tempore pependit, extitit tamen, antequam patrono deferatur bonorum possessio, hoc est ante aditam hereditatem? an invitetur ex hac parte edicti? et magis est, ut aditæ hereditatis tempus spectetur: hoc enim jure utimur. — § 13. Si tamen in præteritum collata¹⁷ sit conditio, vel ad præsens: non videtur sub conditione institutus: aut enim impleta est, et pure institutus est: aut non est, [et] nec heres institutus est. — § 14. Si libertus patronum suum ita heredem scripserit, Si filius meus me vivo morietur, patronus heres esto: non male videtur testatus: nam si decesserit filius, poterit hic existente conditione accipere bonorum possessionem. — § 15. Si debita patrono portio legata sit, etsi scriptus heres non fuerit, satis ei factum est. — § 16. Sed et si institutus sit ex parte minore, quam ei debetur, residua vero pars suppleta est ei legalis, sive fideicommissis: et ita satisfactum ei videtur. — § 17. Sed et mortis causa¹⁸ donationibus poterit patrono debita portio suppleri: nam mortis et causa donationes vice legatorum funguntur¹⁹. — § 18. Sed et si non mortis causa donavit libertus patrono, contemplatione tamen debite portionis donata sunt, idem erit dicendum: tunc enim, vel quasi mortis causa imputabuntur, vel quasi adgnita repellent patronum a contra tabulas bonorum possessione. — § 19. Si patrono conditionis implendæ²⁰ causa quid datum sit, in portionem debitam imputari debet, si tamen de bonis sit liberti profectum. — § 20. Debitam autem partem eorum, quæ²¹ cum moritur, libertus habuit, patrono damus: mortis enim tempus spectamus. Sed et si dolo malo fecit, quo minus haberet: hoc quoque voluit prætor pro eo haberi, atque si in bonis esset.

4. PAULUS, lib. 42, ad Edictum.

Si necem²² domini detexerit servus, prætor statuere solet, ut liber sit; et constat eum quasi ex senatusconsulto libertatem consecutum, nullius esse libertum. — § 1. Si libertus captus ab hostibus ibi decesserit, quamvis liberti appellatio eum non tangat, tamen propter legem Cornelianam²³, quæ testamentum sic confirmat, atque si in civitate decesserit, patrono quoque bonorum possessio danda erit. — § 2. Si deportatus²⁴ patronus sit, filio ejus competit bonorum possessio in bonis liberti, nec impedimento est ei talis patronus, qui mortui²⁵ loco habetur. Et dissi-

manum; L. ult. § 1, C. de inoffic. testam. — 13. L. 21, in pr. supr. de jure patron. — 14. L. 8, in pr. supr. d. t.; L. 45, § 5, supr. de ritu nupt. — 15. L. 10, supr. de jure patron. — 16. L. 6, in fin. infr. h. t.; L. 21, § 2, supr. de jure patron. — 17. L. 16, supr. de injust. rupt. irritato facto testam. — 18. L. 8, § 3, infr. h. t. — 19. § 1, Inst. de donat. — 20. d. L. 8, § 4. — 21. L. 44, § ult. infr. h. t.; adde L. 6, C. de inoffic. testam. — 22. L. 1, C. pro quibus caus. servi pro prems. — 23. L. 25, in pr. supr. de jure patron.; L. 3, infr. qui sine manum.; L. 59, supr. ad leg. Falcid. — 24. L. 25, supr. de vulg. et pupill. substitut.; 24. Adde L. 7, supr. de his, qui sui vel alieni jur. — 25. L. 1, § pen. supr. de iust. poss. contra tab.